

Spatial Planning Strategies of Border Areas in the First to Fifth Economic, Social, and Cultural Development Plans of the Islamic Republic of Iran

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Mokhtari Hashi H.^{*1} PhD,
Vazin N.¹ PhD,
Ataei S.² MA

How to cite this article

Mokhtari Hashi H, Vazin N, Ataei S. Spatial Planning Strategies of Border Areas in the First to Fifth Economic, Social, and Cultural Development Plans of the Islamic Republic of Iran. Political Spatial Planning. 2019;1(2):97-104.

¹Geography & Rural Planning Department, Geographical Sciences & Planning Faculty, University of Isfahan, Isfahan, Iran

²Geography Department, Humanities Faculty, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

*Correspondence

Address: Geographical Sciences & Planning Faculty, University of Isfahan, Hezarjerib Street, Isfahan, Iran. Postal Code: 8174673441
Phone: +98 (31) 37934431
Fax: +98 (31) 37934431
h.mokhtari@geo.ui.ac.ir

Article History

Received: October 24, 2017
Accepted: February 19, 2018
ePublished: June 21, 2019

ABSTRACT

Introduction Spatial planning is a set of measures to organize the distribution of human and activities carried out in the geographical space. Each area should enjoy a range of economic and social activities based on its capabilities, needs, and situation. Spatial planning is the basis of organizing regional development and it is the main instrument for regional and national planning and policy making; it provides the basis for the preparation of socio-economic development plans for each area or country. Since for the fulfillment of development objectives all social resources, including human, economic, spatial, and environmental resources should be used and making use of all these elements needs planning, spatial planning is the basis of comprehensive development plans and projects and connects spatial, social, and economic planning, or as a whole in the form of comprehensive planning, in regional and national scale. Border areas have special characteristics due to their contacts with the external environments. The cross-border exchanges and spatial connections between the adjacent countries as well as the various vulnerabilities and threats posed by this issue necessitate special care in the process of development planning in these areas. The aim of the present research was to investigate the employed strategies for spatial planning in border areas in Five-Year economic, social, and cultural development plans of Islamic Republic of Iran (1st to 5th Plan).

Conclusion In general, and especially in the 3rd and 4th plans, the economic strategy is more important. Also, spatial differences have not been considered in 5-year development plans; strategies ignored the differences in the various border areas of the country and looked at all areas in the same way. In addition, a special type of strategy is focused in each plan.

Keywords Spatial Planning; Border Areas; Strategy; Five-Year economic, social, and cultural development plans

CITATION LINKS

- [1] Spatial Planning in border regions
- [2] Basic theory and principles on spatial planning in border regions of Islamic Republic of Iran
- [3] Land management: Global experience and its adaptation to the situation of Iran
- [4] Spatial and land use planning
- [5] Evaluation of national strategic spatial planning process in Iran with recommendations for improvement
- [6] The foundations of political geography
- [7] Countries and boundaries in the geopolitical region of the Persian Gulf
- [8] The urbanization of capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization
- [9] Regions, spatial strategies, and sustainable development
- [10] The dictionary of human geography
- [11] Human settlement systems: International perspectives on structure change and public policy
- [12] Current military and strategic issues
- [13] National security strategy and American public opinion
- [14] Spatial planning in border regions with emphasis on Islamic Republic of Iran
- [15] The law of the first plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (1989-1993)
- [16] The law of the second plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (1995-1999)
- [17] The law of the third plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (2000-2004)
- [18] The law of the fourth plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (2005-2009)
- [19] 5th Five-Year Development Plan of Islamic Republic of Iran

راهبردهای آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

حسین مختاری‌هشی * PhD

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

نرگس وزین PhD

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

سپیده عطایی MA

گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر نجف‌آباد، ایران

چکیده

مقدمه: آمایش سرزمین، مجموعه اقداماتی است که به منظور سامان‌دهی توزیع و پراکندگی انسان و فعالیت‌ها در فضای جغرافیایی انجام می‌گیرد. هر منطقه باید متناسب با قابلیت‌ها، نیازها و موقعیت خود از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی برخوردار باشد. آمایش سرزمین زیربنای سامان‌دهی توسعه منطقه‌ای و ابزار اصلی برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای و ملی است و زمینه اصلی تهیه برنامه‌های توسعه اقتصادی- اجتماعی هر منطقه یا کشور را فراهم می‌آورد. از آنجا که برای تحقق اهداف توسعه، باید همه منابع اجتماعی اعم از منابع انسانی، اقتصادی و منابع فضایی و محیطی را به کار گرفت و به‌کارگیری همه اینها مستلزم برنامه‌ریزی است، لذا آمایش سرزمین مبنای طرح‌ها و برنامه‌های جامع توسعه بوده و پیونددهنده برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی و فضایی یا مجموع آنان در مقیاس ملی و منطقه‌ای است. مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز و آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات مختلف ناشی از این امر، لزوم توجه به امر برنامه‌ریزی توسعه این مناطق را مطرح می‌کند. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی راهبردهای آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۹۳-۱۳۶۸) بود.

نتیجه‌گیری: در مجموع و به‌ویژه در برنامه سوم و چهارم، راهبرد اقتصادی از اهمیت بیشتری برخوردار است. همچنین تفاوت‌های مکانی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه مورد توجه قرار نگرفته است و راهبردها، تفاوت‌های مناطق مرزی مختلف کشور را نادیده گرفته و به همه مناطق به‌صورت یکسان نگرینسته‌اند. ضمناً در هر برنامه راهبرد خاصی بیشتر مورد توجه است.

کلیدواژه‌ها: آمایش سرزمین، مناطق مرزی، راهبرد، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۹/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۳۰

* نویسنده مسئول: h.mokhtari@geo.ui.ac.ir

مقدمه

در حال حاضر مبحث آمایش سرزمین یکی از مسایل روز دنیاست. از آنجا که آمایش سرزمین شامل برنامه‌ریزی و سازمان‌دادن کاربری اراضی، تعیین محل سکناى انسان‌ها، محل فعالیت و تجهیزات و همچنین کنش‌های بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی- اقتصادی است، بنابراین اهمیت بالایی دارد.

در رابطه با کشوری مانند ایران که حدود ۶۰ سال سابقه برنامه‌ریزی توسعه را تجربه کرده ولی هنوز با مشکلات اساسی مواجه است، شناخت نظام‌مند (سیستماتیک) ارتباط بین اجزای نظام برنامه‌ریزی و جایگاه هر جزء در کل نظام اهمیت ویژه‌ای دارد. آمایش مناطق مرزی در ایران، به‌دلیل وجود مرزهای طولانی و

مرزی‌بودن بیش از نیمی از استان‌های ایران، از جایگاه ویژه‌ای در نظام برنامه‌ریزی کشور برخوردار است. با توجه به این امر لزوم پرداختن به آمایش مناطق مرزی، راهبردها، سیاست‌ها و نیز راهکارهای برخورد با مشکلات مناطق مرزی احساس می‌شود. مطالعات نشان داده است که توسعه و امنیت در مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر است [1, 2]. همچنین، شدت عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق داخلی در ایران بر توسعه پایدار ملی تاثیر سویی دارد. آمایش مناطق مرزی سعی دارد به کاهش مشکلات ناشی از این امر کمک نماید و با ارایه یک نوع برنامه‌ریزی فضایی- راهبردی، توسعه یکپارچه و پایدار ملی را تحقق بخشد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی- تحلیلی، گامی در این مسیر بود تا با کنکاش در برنامه‌های توسعه، راهبردهای به‌کاررفته در آمایش مناطق مرزی را مورد شناسایی و تحلیل قرار دهد. برای گردآوری اطلاعات از شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شد. بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی راهبردهای آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۹۳-۱۳۶۸) صورت گرفت.

آمایش سرزمین و جایگاه آن در نظام برنامه‌ریزی در ایران

آغاز تفکر آمایش سرزمین در ایران و ارایه برنامه‌ریزی برای آن به بهمن‌ماه ۱۳۴۵ در موسسه مطالعات و تحقیقات دانشگاه تهران در پی افزایش جمعیت شهر تهران و سیاست پیرامونی عمرانی برمی‌گردد [3]. آمایش سرزمین در ایران به دو دوره قبل و بعد از انقلاب تقسیم‌بندی می‌شود. آمایش سرزمین، قبل از انقلاب متأثر از الگوی کشور فرانسه و شهر پاریس بوده است و مهم‌ترین دلیل آن را شاید بتوان چالش‌های مشترک به‌وجودآمده بین تهران و پاریس و همچنین ناهماهنگی توسعه مناطق (شهر و روستا) و در پی آن تخلیه روستاها و ازدیاد مهاجرت به شهر دانست. پس از انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۶۱ توجه خاصی به مساله برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین نشده بود. بین سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۴ مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین در ۶ جلد توسط دفتر آمایش سازمان برنامه و بودجه منتشر شد. در سال ۱۳۶۸ بعد از ارایه راهبرد بلندمدت، سند ۲۴جلدی تحت عنوان "چهارچوب نظری توسعه پایه‌ای استان" برای هر یک از ۲۴ استان ایران تهیه شده است. در دهه ۱۳۷۰ برخلاف دهه ۱۳۶۰ که بر تناسب بین جمعیت، توسعه و محیط زیست تاکید داشت، مقولات اجتماعی به آن اضافه شد. اوایل دهه ۱۳۸۰، تهیه برنامه افق ۱۴۰۴ مهم‌ترین رویکرد به آمایش سرزمین و ضرورت برنامه‌ریزی فضایی در ایران بوده است [4]. چالش‌های ایجادشده در خصوص آمایش سرزمین، مانع از تحقق اهداف مد نظر برای آمایش سرزمین شده است (جدول ۱ و ۲) [5].

جدول ۱) فعالیت‌های آمایش سرزمین پس از انقلاب اسلامی در ایران

فعالیت‌های برنامه‌ریزی و آمایشی	چالش‌های آمایش سرزمین
۱۳۶۲-۱۳۶۸	
مطالعات طرح آمایش سرزمین	وقوع جنگ ۸ساله تحمیلی
۱۳۶۸-۱۳۷۶	
رکود آمایش سرزمین	مشکلات سازندگی بعد از جنگ
۱۳۷۶-۱۳۸۴	
مطالعات نظریه پایه توسعه ملی	شتاب‌زدگی و نبود شرایط
۱۳۸۴ تاکنون	
رکود دوباره طرح آمایش سرزمین	چالش ناشی از نگرش دولت

راهبردهای آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی... ۹۹

مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاص برخوردارند. وجود مبادلات و پیوندهای فضای دو سوی مرز اهمیت ویژه‌ای را در فراگیری برنامه‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به مناطق مرزی داده است [2].

ویژگی‌های مناطق مرزی از دیدگاه نظریه نایلز هنس

الف) ویژگی‌های مثبت:

۱- توسعه فعالیت‌های تجاری و فرهنگی در مناطق مرزی به دلیل شعاع نفوذی که در کشورهای مجاور پیدا می‌کند، بیشتر از مناطق مرکزی است و این پدیده می‌تواند در فرآیند توسعه مناطق مرزی و کل کشور به‌کارگرفته شود.

۲- سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی نسبت به مناطق داخلی به دلیل فرار از مالیات یا معافیت مالیاتی سود بیشتری به دست می‌دهد (با استناد به نظریه/وش).

ب) ویژگی‌های منفی:

۱- عدم تعادل میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی که بر فرآیند توسعه در این مناطق تاثیر می‌گذارد.

۲- ناهمخوانی میان اهداف سیاسی و اقتصادی که باعث ظهور مشکلات مربوط به آن در مناطق مرزی می‌شود.

براساس این تحلیل، هانس اصول کلی و ویژگی‌های مناطق مرزی را به شرح زیر بیان می‌کند:

۱- وجود موانع مرتبط با تجارت بین‌المللی (که در مناطق مرزی اعمال می‌شود)،

۲- قطع ارتباط با کشورهای مجاور بنا به دلیل تفاوت‌های گوناگون در زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی،

۳- خطر تهدید و تهاجم نظامی،

۴- گسست در ساختار فضایی این مناطق بر اثر ایجاد مرزهای فیزیکی. نایلز هنس چنین استدلال می‌کند که تا مادامی که این شرایط برقرار و این خصوصیات برای مناطق مرزی برقرار باشد، مناطق مرزی به صورت مناطق محروم، توسعه نیافته و پیرامونی باقی خواهند ماند [11].

لزوم توجه به آمایش مناطق مرزی ایران

آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع از نیازهای مناطق مرزی، در چهارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه، لازم و ملزوم یکدیگر می‌شوند [2، 1]. مناطق مرزی ایران یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مناطق مرزی خاورمیانه و کل جهان به حساب می‌آید. این مناطق در طول تاریخ حوادث گوناگون سیاسی و نظامی را شاهد بوده است. برخورداری ایران از موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک، حساسیت بیشتری نسبت به این مناطق جلب کرده است. بنابراین، در طول تاریخ چنددهه‌ارساله ایران، نه تنها وسعت و شکل جغرافیایی ایران دچار تحول شده، بلکه مرزهای سیاسی آن نیز کم‌وبیش دستخوش تغییر بوده است. در چنین شرایطی از دیرباز، قسمت‌هایی از مناطق مرزی ایران به دلایلی نظیر (۱) وجود تهدیدات نظامی مداوم، (۲) ترددهای غیرقانونی اتباع کشورهای مجاور به صورت مهاجران غیرقانونی، گروه‌های معاند و قاچاقچیان مواد مخدر و (۳) توسعه نیافتگی و محرومیت، یکی از نقاط آسیب‌پذیر و بحران‌خیز به‌شمار می‌رفته است.

همچنین مناطق مرزی ایران از ویژگی‌های زیر برخوردار است:

۱- مرز طولانی به طول حدود ۷۸۰۰ کیلومتر،

جدول ۲) جایگاه آمایش سرزمین در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

برنامه‌ها	جایگاه
برنامه اول ۷۲-۱۳۶۸	علی‌رغم ارایه برنامه بلندمدت ۲۰ساله و تعدادی پروژه سالانه، برنامه توسعه پنج‌ساله به تصویب مجلس شورای اسلامی نرسید.
برنامه دوم ۷۸-۱۳۷۴	خط مشی‌های ملی و منطقه‌ای آمایش سرزمین به تصویب شورای اقتصاد رسید، اما در پیوست نهایی تنها خط مشی‌های آمایش سرزمین درج شد.
برنامه سوم ۸۳-۱۳۷۹	در فصل شانزدهم قانون برنامه سوم، به آمایش سرزمین پرداخته شد و در آن به عوامل اصلی شکل‌گیری سازمان فضایی، تشریح وضع موجود توزیع فعالیت‌ها و بررسی نقاط قوت و ضعف پرداخته شد.
برنامه چهارم ۸۸-۱۳۸۴	فصل ششم برنامه چهارم به آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای اختصاص یافت و احکام متعددی را برای توزیع مناسب جمعیت و فعالیت بر دوش دولت گذاشت.
برنامه پنجم ۹۳-۱۳۸۹	کمیسیون برنامه‌ریزی فضایی و توسعه منطقه‌ای برای رفع مشکلات توسعه فضایی و رفع ایرادات آمایش سرزمین در ایران در ادوار مختلف تشکیل شد.

مرز و مناطق مرزی

مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد سیاسی متشکل از واحدهای دیگر است. خطوط مرزی، خطوطی اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید حدود یک واحد سیاسی روی زمین مشخص می‌شوند. چنانچه منظور از واحد سیاسی حکومت باشد، خطوطی که سرزمین یک حکومت را از حکومت همسایه جدا می‌کند به مرزهای بین‌المللی معروف‌اند. مرزهای بین‌المللی، در شکل‌دهی مناسبات سیاسی و اقتصادی میان حکومت‌ها نقش برجسته‌ای به عهده دارند. مرزها کنش متقابل مرزنشینان را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهند. شکوفایی و زوال شهرها و حوزه نفوذ آنها در مجاورت مرز بستگی به این دارد که خط مرزی، نقش‌های جدیدی برای آنها پدید آورد یا برعکس، حوزه طبیعی آنها را برهم زند. در میان گونه‌های مختلف مرز، مرز بین‌المللی، به این دلیل که در آن بیش از سایر گونه‌ها امکان بروز اختلاف و منازعه سیاسی وجود دارد از اهمیت بیشتری برخوردار است [6].

"سرحد"، در زمان‌های قدیم به منظور تماس میان دو نهاد دارای موجودیت که از نظر اجتماعی و سیاسی یکپارچه بودند اطلاق می‌شد. هر سرحدی دو نهایت را نشان می‌داد. می‌توان با اطمینان خاطر سرحد را به‌عنوان شاخص بیرونی قدرت و نفوذ یک حکومت یا نشانه لبه‌های فشار سیاسی یک قدرت در مقابل دیگری توصیف کرد [7].

با توجه به اینکه "مرز" به‌عنوان خطی است که حدود یک سرزمین را مشخص کرده و آن را از سرزمین مجاورش جدا می‌سازد؛ بنابراین مناطق داخلی، مرکزی می‌شود و مناطق خارجی پیرامونی به حساب می‌آید. در فرآیند انزوا و به‌حاشیه‌کشیده شدن مناطق پیرامونی، مناطق مرزی نیز خصوصیات مناطق پیرامونی را پیدا می‌کند. پس در شرایطی که مناطق مرزی دور از مرکز یک کشور باشد، مناطق پیرامونی به حساب می‌آید. بنابراین مناطق مرزی محل تلاقی دو پدیده ناامنی و توسعه نیافتگی در مناطق پیرامونی است [8، 9]. مراد از مناطق مرزی، نواحی جغرافیایی مجاور مرز است که شامل شهرها، روستاها و تمامی آبادی‌های واقع در آن نواحی است [10].

- ۲- تنوع جغرافیایی در مناطق مرزی (خشکی، آبی، کوهستانی صعب‌العبور و غیره)،
- ۳- همسایگی ایران با ۱۵ کشور و کسب سومین رتبه در جهان، بعد از روسیه و چین در این زمینه،
- ۴- مرزی بودن بیش از نیمی از استان‌ها (۱۶ استان از ۳۱ استان)،
- ۵- کمبود زیرساخت‌های توسعه و ضعف بنیان‌های اقتصادی،
- ۶- تراکم اندک جمعیت و پراکندگی آن در نواحی نزدیک به مرز،
- ۷- تنوع خطرات و تهدیدات امنیتی از سوی همسایگان و وابستگی آنها به ابرقدرت‌ها،
- ۸- عدم تعادل و نابرابری‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بین این مناطق و مناطق مرکزی،
- ۹- پایین بودن شاخص‌های توسعه در بیشتر این مناطق در مقایسه با میانگین آن در سطح ملی،
- ۱۰- تداخل قومی- فرهنگی با کشورهای همجوار و
- ۱۱- عدم استراتژی مناسب و منسجم در مدیریت مرزی ایران (شکل ۱). [2]

شکل ۱) مناطق مرزی ایران

سبب شده است تا بیشتر برنامه‌ها و راهکارها که با هزینه‌های مالی و انسانی فراوان طرح می‌شود، به علت عدم نگرش همه‌جانبه و بخشی‌بودن به موفقیت نینجامد و این برنامه‌ها به‌طور قطعی تغییراتی محدود ایجاد نموده و به‌مرور به‌صورت معکوس در روند تقویت تهدیدهای مرزی قرار می‌گیرند [14].

با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت که منظور از انواع راهبرد به‌معنی استفاده از راهکارها و ابزارهای مختلف امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده است. از هر کدام بهره بیشتر گرفته شود به‌معنی غالب‌بودن آن راهبرد است.

به‌طور کلی آمایش سرزمین به‌عنوان یک سند مدیریت توسعه، تصویر سازمان فضایی در مرحله توسعه‌یافتگی سرزمین بوده که تجسم سند چشم‌انداز درازمدت توسعه ملی بر فضای کشور است. آمایش سرزمین، چشم‌انداز کلی توزیع جغرافیایی جمعیت، ترکیب مناسب فعالیت‌های ناظر بر بهره‌برداری از سرزمین، تامین نیازهای جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی را در قلمروی سرزمین مشخص می‌کند. آمایش سرزمین از منظر برنامه‌ریزی، در ماهیت از سنخ برنامه‌ریزی فضایی است، اما هر برنامه‌ریزی فضایی که یک یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های مشارکت‌جویانه، جامع‌نگر، کلی‌گرا، هدفمند، دورنگر، انعطاف‌پذیر، دارای نگرش کیفی و استنتاج فضایی یا جغرافیایی و غیره را نداشته باشد، آمایشی نخواهد بود. با توجه به اینکه ادبیات و مطالعات موجود در خصوص آمایش مناطق مرزی و راهبردهای مناسب برای آمایش آن مناطق در ایران بسیار ضعیف است، لذا پژوهش حاضر قدمی در این راستا بود و به‌دنبال تحلیل راهبردهای آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بود و مد نظر داشت تا به این سئوالات پاسخ دهد که در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، برای آمایش مناطق مرزی کدام یک از انواع راهبردهای، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی غلبه داشتند و آیا منطبق با تفاوت‌های موجود در مناطق مختلف مرزی ایران بودند و تفاوتی بین راهبردهای مطرح‌شده برای آمایش مناطق مرزی در همه برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی وجود داشت یا خیر؟

تحلیل راهبردهای مرتبط با آمایش مناطق مرزی در برنامه اول توسعه نشان داد که راهبرد سیاسی دارای کمترین فراوانی بود و راهبردهای امنیتی، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی با فراوانی برابر در اولویت مشابیهی قرار داشتند (جدول ۳) [15]. در راهبردهای برنامه دوم توسعه اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، راهبرد امنیتی دارای کمترین فراوانی بود و راهبردهای اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی به ترتیب بیشترین فراوانی را به خود اختصاص دادند (جدول ۴) [16]. در راهبردهای برنامه سوم، راهبردهای اقتصادی و سیاسی به‌ترتیب بیشترین فراوانی و راهبردهای امنیتی و اجتماعی- فرهنگی نیز دارای کمترین فراوانی بودند (جدول ۵) [17]. راهبردهای برنامه چهارم توسعه نشان داد که راهبرد سیاسی دارای کمترین فراوانی بود و راهبردهای اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و امنیتی به ترتیب بیشترین فراوانی را داشتند (جدول ۶) [18]. در راهبردهای برنامه پنجم نیز راهبرد سیاسی دارای کمترین فراوانی و راهبردهای اجتماعی- فرهنگی، امنیتی و اقتصادی به ترتیب بیشترین فراوانی را داشتند (جدول ۷) [19]. در مجموع در برنامه اول تا پنجم، راهبرد اقتصادی بیشتر مورد ملاحظه بوده است (جدول ۸).

راهبرد و انواع آن

راهبرد به‌معنی اقدامات و برنامه‌هایی برای رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده است. راهبرد، چگونگی دستیابی به اهداف را مشخص می‌کند و به اینکه اهداف چه چیز هستند یا چه باید باشند یا چگونه باید تعیین شوند کاری ندارد [12]. می‌توان گفت راهبرد، هنر و علم استفاده و توسعه نیروهای سیاسی، اقتصادی، روانی و نظامی هنگام جنگ و صلح است تا به‌منظور افزایش احتمال پیروزی و کاهش احتمال شکست، از سیاست‌های اتخاذشده، حداکثر حمایت صورت پذیرد [13]. استراتژی، خواه "فن مدیریت و هدایت کلیه منابع جامعه برای تحقق و نیل به هدف مشخص" و خواه "برنامه‌ای که نظام با استفاده از همه امکانات خود می‌خواهد به اهداف حیاتی برسد" یا هر تعریف دیگری داشته باشد، حاکی از برنامه و طرحی مشخص برای رسیدن به هدفی مشخص است. به عبارت دیگر استراتژی از سه عنصر اهداف، راه‌ها و ابزارها تشکیل می‌شود. یکی از منابع منشا آسیب‌ها و تهدیدهای مرزی عدم وجود استراتژی مناسب و منسجم در مدیریت مرزی است. عدم استراتژی منسجم و هماهنگ

راهبردهای سیاسی

۱- سازمان‌دهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیت‌ها، متناسب با مزیت‌های نسبی هر منطقه به استثنای مواردی که ملاحظات سیاسی و نظامی ایجاب می‌نماید (قانون برنامه اول توسعه، بند ۱۰ هدف‌های کلی مجلس، ص ۷).

راهبردهای امنیتی

- ۱- بازسازی و تقویت بنیه دفاع با تاکید بر استفاده از کلیه امکانات اقتصادی و صنعتی ایران (قانون برنامه اول توسعه، بند ۱-۱، بخش ب خط‌مشی‌ها ماده واحد، ص ۷)
- ۲- فراهم کردن زمینه‌های اجرایی طرح بسیج مستضعفان به‌عنوان وسیع‌ترین شبکه دفاعی انقلاب اسلامی (قانون برنامه اول توسعه، بند ۲-۱، بخش ب خط‌مشی‌ها ماده واحد، ص ۷)
- ۳- تاکید و تقویت آموزش آمادگی دفاعی در مدارس پسرانه و دخترانه (قانون برنامه اول توسعه، بند ۳-۱، بخش ب خط‌مشی‌ها ماده واحد، ص ۷)
- ۴- دامن‌پوش کردن صنایع دفاعی ایران (قانون برنامه اول توسعه، بند ۴-۱، بخش ب خط‌مشی‌ها ماده واحد، ص ۷).

راهبردهای اقتصادی

- ۱- بازسازی و نوسازی ظرفیت‌های تولیدی و زیربنایی و مراکز جمعیتی خسارت‌دیده در طول جنگ و در چهارچوب اولویت‌های این برنامه، از طریق بازسازی یا نوسازی مراکز جمعیتی و خدماتی آسیب‌دیده ضمن جلب مشارکت‌های وسیع مردمی (قانون برنامه اول توسعه، بند ۲-۲، بخش ب خط‌مشی‌ها ماده واحد، ص ۷)
- ۲- ایجاد حداکثر ۳ منطقه آزاد تجاری-صنعتی در ۳ نقطه از نقاط مرزی ایران (قانون برنامه اول، تبصره ۱۹، ص ۳).

راهبردهای اجتماعی فرهنگی

- ۱- وزارت مسکن و شهرسازی (سازمان زمین شهری) موظف است در کلیه شهرهای ایران اراضی با کاربری‌های آموزشی، فرهنگی و خدماتی را در قالب طرح‌های مصوب شهری برای احداث و توسعه مدارس و مراکز فرهنگی، هنری، ورزشی، بهداشتی-درمانی، آموزشی و خدماتی پس از تملک، به‌طور رایگان به دستگاه‌های ذی‌ربط واگذار نماید (قانون برنامه اول توسعه، بند الف، تبصره ۱۰ ماده واحد)
- ۲- گسترش کمی و ارتقای کیفی فرهنگ عمومی تعلیم و تربیت و علوم و فنون در جامعه با توجه خاص نسبت به نسل جوان (قانون برنامه اول توسعه، تبصره ۱۰)
- ۳- همگانی کردن فعالیت‌های فرهنگی و اجتناب از تفکر دولتی‌نمون امور فرهنگی با تاکید بر سیاست‌های نظارتی و هدایتی دولت (قانون برنامه اول توسعه، تبصره ۱۰).

راهبردهای سیاسی

- ۱- اصلاح ساختار نظارتی اجرایی و قضایی ایران برای تحقق اهداف برنامه (قانون برنامه دوم توسعه، بند ۷، بخش اول-هدف‌های کلان)
- ۲- رعایت اصول عزت و حکمت و مصلحت ایران در سیاست خارجی (قانون برنامه دوم توسعه، بند ۱۲، بخش اول-هدف‌های کلان)
- ۳- نظام‌دهی و به‌کارگیری تحقیقات به‌عنوان ابزاری برای حل مشکلات و توسعه ایران (قانون برنامه دوم توسعه، بند ۱۴، بخش اول-هدف‌های کلان).

راهبردهای امنیتی

- ۱- به‌منظور بالابردن توان امنیتی ایران، شناسایی و خنثی‌سازی تهدیدات داخلی و خارجی، صیانت از اجرای برنامه پنج‌ساله دوم و برای انجام ماموریت‌های محوله (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۷۰)
- ۲- تقویت بنیه دفاعی ایران در حد نیاز در چهارچوب سیاست‌ها و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۷۰).

راهبردهای اقتصادی

- ۱- کمک به تامین عدالت اجتماعی، کاهش فقر و محرومیت، ایجاد اشتغال و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی کوچک (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۱۰)
- ۲- اجرای سیاست‌های صرفه‌جویی و هدایت مصرف‌کنندگان آب کشاورزی به سوی بهره‌برداری مطلوب، معقول و کارا از منابع آب ایران (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۱۰)
- ۳- رشد و توسعه پایدار اقتصادی با محوریت بخش کشاورزی (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۱۰، بند ۶)
- ۴- تلاش برای کاهش وابستگی اقتصاد ایران به درآمدهای حاصل از نفت و توسعه بیش از پیش صادرات غیرنفتی (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۱۰، بند ۹)
- ۵- ایجاد تعادل در بخش‌های اقتصادی مثل تعاونی، خصوصی و دولتی (قانون برنامه دوم توسعه، تبصره ۱۰، بند ۱۵).

راهبردهای اجتماعی- فرهنگی

- ۱- تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، بند ۱)
- ۲- رشد فضایل براساس اخلاق اسلامی و ارتقای کمی و کیفی فرهنگ عمومی جامعه (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، بند ۲)
- ۳- هدایت جوانان و نوجوانان در عرصه‌های ایمان مذهبی، فرهنگ خودی، خلاقیت، علم، هنر، فن و تربیت‌بدنی و مناسبات انسانی، خانوادگی و اجتماعی و مشارکت در صحنه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، بند ۳)
- ۴- افزایش بهره‌وری (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۴)
- ۵- تربیت نیروی انسانی مورد نیاز (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۵)
- ۶- تقویت مشارکت عامه مردم و اتخاذ تدابیر لازم برای نظارت شایسته و پیوسته بر اجرای برنامه (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۶)
- ۷- حفظ محیط زیست و استفاده بهینه از منابع طبیعی ایران (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۷)
- ۸- تلاش برای حاکمیت کامل قانون و حفظ امنیت همه‌جانبه آحاد مردم و ترویج فرهنگ احترام به قانون، نظم اجتماعی و وجدان کار (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۸)
- ۹- تقویت و ترجیح ارزش‌های انقلاب اسلامی در عرضه‌کردن منابع مالی و امکانات دولتی (قانون برنامه دوم توسعه، بخش اول هدف‌های کلان کیفی، ماده ۹).

راهبردهای سیاسی

- ۱- ایجاد تمرکز در سیاست‌گذاری امور اتباع خارجی (آواره، پناهنده، مهاجر و اتباع خارجی دارای گذرنامه) در زمینه ورود، اسکان، اخراج، اشتغال، آموزش، بهداشت و درمان و روابط بین‌الملل (قانون برنامه سوم توسعه، فصل ۲۳ عمومی سیاست داخلی و روابط خارجی، ماده ۱۸۰).
- ۲- اعمال سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی ایران در روابط خارجی و ایجاد وحدت رویه در این زمینه که وزارت امور خارجه بر کلیه روابط خارجی نظارت خواهد داشت (قانون برنامه سوم توسعه، فصل ۲۳ عمومی سیاست داخلی و روابط خارجی، ماده ۱۸۳).
- ۳- اعمال حاکمیت دولت که منافع حاصل از انجام آن شامل همه اقشار جامعه می‌شود و بهره‌مندی افراد از این نوع خدمات نه تنها باعث ایجاد محدودیت برای استفاده دیگران نمی‌شود، بلکه تحقق آن اقتدار دولت را نیز افزایش می‌دهد (قانون برنامه سوم توسعه، فصل ۲۳ عمومی سیاست داخلی و روابط خارجی، ماده ۶۴).

راهبردهای امنیتی

- ۱- به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح اجازه داده می‌شود که به‌منظور تامین نیازهای نیروهای مسلح، به‌ویژه در فناوری‌های جدید و استراتژیک و خرید اقلام مورد نیاز پس از تصویب هیات‌وزیران و با کسب مجوز از فرماندهی معظم کل قوا، نسبت به ایجاد شرکت‌های صنعتی و خدماتی با مشارکت طرف‌های داخلی و خارجی اقدام کند (قانون برنامه سوم توسعه، فصل ۲۲ امور دفاعی و امنیتی، ماده ۱۷۱).

راهبردهای اقتصادی

- ۱- اصلاح و مهندسی مجدد سیستم‌ها، روش‌ها و رویه‌های مورد عمل در دستگاه‌های اجرایی ایران با گرایش روان‌سازی مراحل انجام کار (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱).
- ۲- استفاده از نیروهای متخصص و کارآفرین در بخش آب و کشاورزی با اولویت ساکنان روستاها؛ دولت مجاز است اراضی بزرگ با مقیاس اقتصادی را در عرصه‌های منابع طبیعی که قابل احیا و بهره‌برداری کشاورزی هستند مورد استفاده قرار دهد (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۰۸).
- ۳- تنظیم خط‌مشی‌های صادرات ایران و تعیین کمک‌ها و تسهیلات قابل ارایه به بخش صادرات و رفع مشکلات و موانع آن و اجرای سیاست‌های مصوب برنامه سوم (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۱۷).
- ۴- تنظیم بازار داخلی موجب ممنوعیت صدور نمی‌شود و صدور کلیه کالاها و خدمات، به جز برخی موارد مجاز خواهد بود (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۱۴).
- ۵- تنظیم لایحه‌های به‌منظور اصلاح ساختار شرکت‌های دولتی وابسته به دو وزارت نفت و نیرو در راستای اجرای سیاست کاهش تصدی دولت و افزایش کارآمدی اقتصادی (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۲۰).
- ۶- صیانت از منابع ملی، نیل به عدالت اجتماعی، توسعه ارتباطات به نقاط غیربرخوردار، بالابردن بازده ملی و بازده بخش، شفاف‌سازی اقتصادی و بهبود رفاه اجتماعی (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۲۵).
- ۷- وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است کلیه وجوه پرداختی توسط اشخاص حقیقی و حقوقی در ارتباط با احداث، تعمیر و تجهیز مساجد و سایر فضاهای مذهبی را به عنوان هزینه قابل قبول منظور کند (قانون برنامه سوم توسعه، فصل اول اصلاح ساختار اداری و مدیریت، ماده ۱۶۸).

راهبردهای اجتماعی- فرهنگی

- ۱- فرهنگ و هنر، ارتباطات جمعی و تربیت بدنی؛ گسترش عدالت اجتماعی و فراهم کردن امکان استفاده عادلانه اقشار مختلف جامعه از کالاها و خدمات فرهنگی، ورزشی و هنری به‌منظور ایجاد تعادل و کاهش نابرابری‌ها (قانون برنامه سوم توسعه، فصل ۲۱ فرهنگ و هنر، ارتباطات جمعی و تربیت بدنی).

جدول ۶) راهبردهای مرتبط با آمایش مناطق مرزی در برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه

راهبردهای سیاسی

- ۱- الزام دولت به تهیه "منشور حقوق شهروندی" (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۰۰).

راهبردهای امنیتی

- ۱- الزام دولت به تقویت بنیه دفاعی ایران و ارتقای توان بازدارندگی نیروهای مسلح و حفاظت از تمامیت ارضی و امنیت ایران (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۳۵).
- ۲- الزام دولت به ارتقای امنیت عمومی و انضباط اجتماعی (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۱۲).

راهبردهای اقتصادی

- ۱- دولت مجاز است به‌منظور توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان اقداماتی را انجام دهد (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۷).
- ۲- دولت به‌منظور گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری اقداماتی را انجام دهد (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۸).
- ۳- دولت موظف است برای حمایت از تولیدات داخلی، کالاها و خدمات مورد نیاز خود را با اولویت از تولیدکنندگان داخلی خرید نماید (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۷۸).
- ۴- به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود در سال اول برنامه، به ایجاد صندوق ضمانت سپرده‌ها نسبت به موارد تعیین‌شده اقدام نماید (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۹۰).
- ۵- دولت مکلف است تا پایان سال سوم برنامه ضمن کاهش زمان ترخیص کالا، حداقل ۳۰٪ از مبادی ورودی و خروجی گمرکی کم‌فعالیت خود را کاهش دهد (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۶۰).
- ۶- به دولت اجازه داده می‌شود ضمن اصلاح نظام نظارت تعرفه‌ای و کاهش تدریجی حق بیمه اتکالی اجباری در صنعت بیمه بازرگانی، نسبت به تدوین و استقرار نظام یکپارچه نظارتی جایگزین مشتمل بر مقررات نظارت مالی، منع انحصار و تسهیل رقابت، توانگری و رتبه‌بندی موسسات بیمه حداکثر تا پایان سال سوم برنامه اقدام نماید (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۱۴).
- ۷- تکلیف وزارت بازرگانی به ملزم‌نمودن صاحبان مشاغل به استفاده از سامانه‌های صندوق فروش یا مکانیزه فروش (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۲۱).
- ۸- کلیه دستگاه‌های اجرایی مکلف‌اند در اجرای پروژه‌های فنی و عمرانی خود ضوابط، مقررات و معیارهای فنی و استانداردهای ملی را رعایت نمایند (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۵۱).
- ۹- الزام دولت به اعمال مدیریت واحد و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق آزاد (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۰۰).

راهبردهای اجتماعی- فرهنگی

- ۱- دولت نسبت به برقراری و استقرار نظام جامع تامین اجتماعی چندلایه (با لحاظ حداقل سه لایه) مجاز است (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۲۷).
- ۲- مشمولان وظیفه نیروهای مسلح مشغول به خدمت و بسیجیان فعال در صورت ازکارافتادگی یا فوت به‌لحاظ خدمتی یا غیرخدمتی از نظر ازکارافتادگی، بیمه عمر و حوادث تحت پوشش سازمان تامین اجتماعی نیروهای مسلح قرار می‌گیرند (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۳۳).
- ۳- الزام دولت برای هماهنگ‌سازی عملیات عمرانی و سرمایه‌گذاری‌های جدید متناسب با شرایط در حال گذار ملی و بین‌المللی (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۷۴).
- ۴- دولت موظف است برنامه توسعه‌بخش تعاونی را با رویکردهای برنامه چهارم به اجرا درآورد (قانون برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۰۲).
- ۵- توسعه فرهنگی بر مبنای اصول برنامه چهارم (قانون برنامه چهارم توسعه فصل ۹).

راهبردهای سیاسی
۱- الزام وزارت امور خارجه به اعمال سیاست‌های مناسب برای اجرایی‌نمودن احکام ارایه‌شده در ماده ۲۱۰ برنامه پنجم (قانون برنامه پنجم توسعه سیاست خارجی، ماده ۲۱۰).
راهبردهای امنیتی
۱- الزام وزارت اطلاعات به انجام اقداماتی برای دفاع از حاکمیت و منافع ملی و تقویت تعامل با جامعه اطلاعاتی (قانون برنامه پنجم توسعه، ماده ۲۰۳).
۲- الزام وزارت کشور به همکاری با دیگر وزارتخانه‌ها و سایر نهادهای ذی‌ربط برای تهیه طرح جامع امنیت پایدار مناطق مرزی ایران (قانون برنامه پنجم توسعه، ماده ۲۰۵).
راهبردهای اقتصادی
۱- اعمال مدیریت یکپارچه و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق مرزی، هم‌پیوندی و تعامل اثرگذار اقتصاد ملی اقتصاد جهانی و ارایه الگوی توسعه ملی (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۱۱۲).
۲- در راستای ارتقا و تقویت اقتصاد و معیشت مرزنشینان با رعایت ملاحظات و تامین امنیت پایدار مناطق مرزی، دولت حمایت مالی و حقوقی لازم را از استقرار صنایع و شکل‌گیری تعاونی‌های مرزنشینان و حق بهره‌برداری از زمین‌های مستعد کشاورزی و استفاده حداکثری از منابع طبیعی و گردشگری در مناطق مرزی به عمل می‌آورد (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۲۰۴).
راهبردهای اجتماعی - فرهنگی
۱- الزام دولت به تهیه پیوست فرهنگی برای طرح‌های مهم و جدید (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۲).
۲- الزام دولت به انجام اقدامات قانونی برای فراهم‌آوردن زمینه بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت رسانه‌ای (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۱۰).
۳- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مجاز به اجرای موارد ارایه‌شده در ماده ۱۱ برنامه پنجم است (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۱۱).
۴- الزام دولت به گسترش شایستگی حرفه‌ای از طریق اجرای محورهای پیش‌بینی‌شده برنامه (ماده ۲۱).
۵- دولت مکلف است مابه‌التفاوت اعتبارات مصوب و اعتبارات تخصیص‌یافته را برای بازسازی و مقاوم‌سازی مدارس بدون استحکام از محل منابع عمومی و یا حساب ذخیره ارزی در قالب بودجه سنواتی حداکثر ظرف سه سال اول برنامه تامین نماید (قانون برنامه پنجم توسعه، فصل اول فرهنگی - اسلامی ایران، ماده ۲۲).

جدول ۸) فراوانی راهبردهای مرتبط با آمایش مناطق مرزی در برنامه‌های پنج‌ساله اول تا پنجم توسعه

برنامه	راهبردهای سیاسی	راهبردهای امنیتی	راهبردهای اقتصادی	راهبردهای اجتماعی - فرهنگی
اول	۱	۴	۲	۳
دوم	۳	۲	۵	۹
سوم	۳	۱	۷	۱
چهارم	۱	۲	۹	۵
پنجم	۱	۲	۲	۵
مجموع	۹	۱۱	۲۵	۲۳

نتیجه‌گیری

در برنامه‌های سوم و چهارم، راهبرد اقتصادی از اهمیت بیشتری برخوردار است. در برنامه پنجم راهبرد اجتماعی - فرهنگی از اهمیت بالاتری برخوردار است. تفاوت‌های مکانی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه مورد توجه قرار نگرفته و راهبردها، تفاوت‌های مناطق مرزی مختلف ایران را نادیده گرفته است و به‌همه مناطق به‌صورت یکسان نگریده است. ضمناً در هر برنامه، یک راهبرد خاص بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

تشکر و قدردانی: نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از دانشکده جغرافیا و علوم برنامه‌ریزی دانشگاه اصفهان به‌خاطر فراهم‌آوردن زمینه پژوهش حاضر کمال تشکر را داشته باشند.

تاییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

سهم نویسندگان: حسین مختاری هشی (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/روش‌شناسی/پژوهشگر اصلی (۴۵٪)؛ نرگس وزین (نویسنده دوم)، پژوهشگر کمکی/نگارنده بحث (۳۰٪)؛ سپیده عطایی (نویسنده سوم)، پژوهشگر کمکی/نگارنده بحث (۲۵٪)

منابع مالی: این پژوهش تحت حمایت مالی سازمان و نهاد خاصی نبوده است.

منابع

- Andalib A. Spatial planning in border regions [Dissertation]. Tehran: College of Fine Arts; 2000. [Persian]
- Andalib A. Basic theory and principles on spatial planning in border regions of Islamic Republic of Iran. Tehran: Islamic Revolutionary Guard Corps; 2001. [Persian]
- Towfigh F. Land management: Global experience and its adaptation to the situation of Iran. Tehran: Urban and Architecture Research Center; 2005. [Persian]
- Kalantari Kh, Abdollahzadeh Gh. Spatial and land use planning. Tehran: Farhange Saba; 2012. [Persian]
- Sharifzadegan MH, Razavi Dehkordi SA. Evaluation of national strategic spatial planning process in Iran with recommendations for improvement. Environ Sci. 2010;7(4):87-99.
- Mirheidar D. The foundations of political geography. 13rd Edition. Tehran: Samt; 2006. [Persian]
- Mojtahedzadeh P. Countries and boundaries in the geopolitical region of the Persian Gulf. Malek Mohammadi Noori HR, translator. Tehran: Ministry of Foreign Affairs; 1993. [Persian]
- Harvey D. The urbanization of capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization. Aghvami-Moghadam A, translator. Tehran: Akhtaran; 2008. [Persian]
- Houghton G, Councell D. Regions, spatial strategies, and sustainable development. Aghvami-Moghadam A, translator. 2nd Edition. Tehran: Azarakhsh; 2009. [Persian]
- Gregory D, Johnston R, Pratt G, Watts M, Whatmore S. The dictionary of human geography. 5th Edition. New York: Wiley; 2009.
- Hansen NH. Human settlement systems: International perspectives on structure change and public policy. United Kingdom: Ballinger; 1978.
- Azghandi A, Roshandel J. Current military and

Iran; 1995. [Persian]

17- Planning and Budget Organization of Iran. The law of the third plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (2000-2004). Tehran: Planning and Budget Organization of Iran; 2001. [Persian]

18- Planning and Budget Organization of Iran. The law of the fourth plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (2005-2009). Tehran: Planning and Budget Organization of Iran; 2004. [Persian]

19- Management and Planning Organization of Iran. 5th Five-Year Development Plan of Islamic Republic of Iran [Internet]. Tehran: Management and Planning Organization of Iran; 2011 [cited 2016 May 6]. Available from:

<https://isacmsrt.ir/files/site1/pages/barnamepanjom.pdf>. [Persian]

strategic issues. Tehran: Samt; 1995. [Persian]

13- Tarbet LD. National security strategy and American public opinion [Internet]. Washington: Global Security; 1989 [cited 2016 July 12]. Available from: <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1989/TLD.htm>.

14- Nami MH, Mohammad pour A. spatial planning in borde regions with emphasis on Islamic Rpublic of Iran. Q Def Strategy. 2012;9(35):73-105. [Persian]

15- Planning and Budget Organization of Iran. The law of the first plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (1989-1993). Tehran: Planning and Budget Organization of Iran; 1989. [Persian]

16- Planning and Budget Organization of Iran. The law of the second plan of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (1995-1999). Tehran: Planning and Budget Organization of

